

УДК 378.132

Стрельников В. Ю.

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

А Проаналізований сучасний стан науково-теоретичного підґрунтя проблеми самовдосконалення майбутнього вчителя. Досліджена сутність самовдосконалення. Встановлено, що вчені розглядають самовдосконалення: по-перше, як синтез самопізнання, самоосвіти та саморозвитку; по-друге, як сукупність самоосвіти та самовиховання; по-третє, як єдність самоосвіти, саморозвитку та самовиховання. Доведено, що результатом підготовки майбутніх учителів до самовдосконалення є відповідна готовність, яка є інтегративною особистісно-професійною здатністю майбутнього вчителя, що передбачає його саморозвиток і самореалізацію. Наголошено, що самовдосконалення, як активна специфічна діяльність особистості майбутнього вчителя, спирається на індивідуальність студента.

Ключові слова: самовдосконалення; самоосвіта; самовиховання; саморозвиток; готовність до самовдосконалення; майбутній учитель; індивідуальність

Актуальність проблеми. Динамічні процеси, що відбуваються в Україні, торкаються й сфери освіти, загострюючи проблеми підготовки майбутніх учителів. Процес входження до європейського і світового освітнього простору зумовили зміну ставлення суспільства до проблем самоосвіти майбутнього вчителя, його самовиховання та саморозвитку. У сучасній освіті особливої значущості набуває підготовка активного, ініціативного вчителя, здатного до постійного самовдосконалення, спроможного бути конкурентоздатним і реалізувати свій потенціал на користь суспільству. Ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя залежить від сформованості в майбутнього педагога готовності до самовдосконалення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблемі самовдосконалення майбутніх фахівців у сучасній вітчизняній і зарубіжній філософії, педагогіці, психології, соціології вона залишається однією із найдискусійніших. Аналіз попередніх джерел свідчить про те, що проблема самовдосконалення вчителя є об'єктом наукового інтересу багатьох науковців. Самовдосконалення є предметом особливої уваги в історико-філософській традиції. Тему самовдосконалення особистості, можливості її самореалізації як запобігання різним деструкціям досліджують А. Адлер, Р. Ассаджолі, І. Ковальчук, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл. Проблеми підготовки майбутніх фахівців, спроможних у своїй професійній діяльності до самоактуалізації, самореалізації, самовиховання, самоуправління й самовдосконалення, висвітлені в працях Н. Білик, В. Гриньової, Л. Кондрашової, В. Лозової, І. Ляхової, Л. Нечепоренко, Л. Рибалки, В. Северенюка, Л. Сущенко, І. Шиманович та інших учених. Аналіз наукових джерел

показав, що проблему самовдосконалення майбутніх учителів висвітлено в працях Л. Бекірової (готовність майбутніх учителів до застосування інтерактивних технологій), О. Жерновнікова (дидактичні засади підготовки майбутніх учителів), М. Коньок (готовність майбутнього вчителя технологій до використання міжпредметних зв'язків), О. Ігнатюк (теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету), М. Прокоф'євої (готовність майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні), В. Стрельников (педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання).

Аналіз наукових праць доводить про необхідність їхньої наукової інтерпретації щодо формування у майбутніх учителів готовності до самовдосконалення в процесі професійної підготовки.

Мета статті – дослідження сутності готовності майбутнього вчителя до самовдосконалення.

Основними **завданнями** є такі: здійснити аналіз науково-теоретичного підґрунтя проблеми самовдосконалення вчителя; схарактеризувати сутність самовдосконалення майбутнього вчителя.

Викладення основного матеріалу. Вчені розглядають самовдосконалення з різних позицій: як синтез самопізнання, самоосвіти та саморозвитку (О. Ігнатюк, І. Ковальчук), самоосвіти та самовиховання (О. Кучерявий, І. Шиманович), самоосвіти, саморозвитку та самовиховання (С. Хатунцева).

Так, І. Ковальчук [4, с. 165], вважає, що процес самовдосконалення виражає самоусвідомлення, самопізнання та саморозуміння, людина набуває здатності на власному досвіді

усвідомити себе як цілісну, гармонійну індивідуальність, осягнути всі аспекти свого буття, долати дисбаланс між об'єктивним і суб'єктивним аспектами життя. Основними складовими процесу самовдосконалення науковець визнає самопізнання, саморозуміння, саморозвиток, роль і значення яких полягає в осягненні людиною своєї цілісності завдяки гармонійному поєднанню всіх аспектів її антропобуття та внутрішньої концентрації людських якостей.

Дослідники зауважують, що самовдосконалення майбутнього фахівця передбачає його самоосвітню діяльність. Вибір змісту, форм і методів самоосвіти студента залежить від низки чинників, які здійснюють вплив на кожному з етапів формування його педагогічної свідомості, що включає сукупність педагогічних знань. До структури педагогічної свідомості входять найважливіші пізнавальні процеси, за допомогою яких забезпечується цілеспрямованість діяльності особистості, збагачується рівень знань. Функцією педагогічної свідомості є формування цілей власної діяльності та потреби у самовдосконаленні [10].

На саморозвиток як складову самовдосконалення вказує О. Прокопова. Дослідниця характеризує професійне самовдосконалення як свідому професійну діяльність учителя в системі його неперервної педагогічної освіти, що спрямована на підвищення фахового рівня вчителя, його професійну самореалізацію, подальший розвиток професійно значущих якостей, підвищення ефективності навчально-виховної роботи в школі відповідно як до інтересів, потреб і можливостей учнів, так і до вимог суспільства щодо соціалізації, особистісного і професійного розвитку людини. Науковець стверджує, що професійне самовдосконалення включає самоосвіту і самовиховання вчителя, що забезпечують розвиток професійно значущих якостей, професійну самореалізацію вчителя та визначаються такими особистісними факторами, як мотивація досягнення і професійна самоосвідомість. Науковець пояснює, що спрямованість на професійне самовдосконалення визначається розвитком у вчителя мотивації досягнення успіху в професійній діяльності, адекватним сприйняттям дійсності, активною життєвою позицією, діловою спрямованістю, вмінням аналізувати педагогічну ситуацію [8].

На особливу увагу заслуговують праці Г. Топчій, яка визначає сутність професійного саморозвитку майбутнього вчителя як особливого виду його цілеспрямованої діяльності щодо особистісного саморозвитку, в результаті якого відбувається формування мотиваційно-ціннісної, когнітивної та діяльнісної сфер за рахунок структурних елементів саморозвитку, що забезпечують успішне освоєння й виконання професійно-педагогічної діяльності. Науковець зауважує, що в процесі професійного саморозвитку майбутніх учителів відбувається вдосконалення професійних знань (когнітивна сфера), умінь і якостей (діяльнісна сфера), розвиток потреби й інтересу (мотиваційно-ціннісна сфера) [9].

За умов самовиховання разом із засобами професійної самоосвіти, саморозвитку та самоствердження, відповідних соціальних умов відбувається професійна самореалізація майбутнього вчителя, яка є інтегративною характеристи-

кою особистості, що відображає стан його професійного розвитку, що ґрунтується на професійній свідомості, мотивах досягнень у професії, спрямованості її діяльності на досягнення професійного ідеалу (І. Лебедик) [6].

Проблемам професійного самовиховання студентів ВНЗ присвячені роботи С. Даньшевої. Дослідниця, вивчаючи професійне самовиховання студентів технічних ВНЗ, визначає цей феномен як цілеспрямовану діяльність з метою вдосконалення моральної культури, професійних знань, умінь і навичок, творчого мислення, професійно значущих якостей, зокрема організаторських і виховних, з урахуванням соціального та науково-технічного прогресу. Науковець зауважує, по-перше, в практиці виховної роботи професорсько-викладацького складу не накопичено достатньо досвіду організації та керівництва професійним самовихованням студентів; по-друге, викладачі рідко ставлять перед собою завдання глибоко вникати у зміст і методику роботи студентів над собою, стимулювати її; по-третє, для ефективної організації професійного самовиховання студентів необхідно педагогічне керівництво з боку професорсько-викладацького складу, шляхом акцентування уваги студентів на питаннях необхідності самовдосконалення, відповідальності за себе, за своє сьогодення і майбутнє. Авторка зауважує, що кожен із етапів оволодіння студентами здатністю займатися професійним самовихованням обумовлює використання певних груп способів педагогічного керівництва (формування у студентів свідомого ставлення до професійного самовиховання, стимулювання їхнього професійного самовиховання, збагачення досвідом професійного самовиховання), відповідних форм і методів його здійснення. Орієнтація студентів на постійне, цілеспрямоване професійне самовиховання сприяє глибокому усвідомленню ними сутності обраної професії, зміцнює їхню впевненість у правильності вибору, позитивно відбивається на успішності студентів, дисципліні, переконує автор. Підтримуємо дослідницю в тому, що однією з умов успішного здійснення педагогічного керівництва професійним самовихованням студентів є спеціальна підготовка професорсько-викладацького складу (ознайомлення їх з напрацюваннями в теорії та практиці самовиховання, досвідом роботи викладачів ВНЗ з організації професійного самовиховання студентів, забезпечення викладачів науково-методичною літературою, проведення майстер-класів, науково-методичних семінарів із проблем формування готовності майбутніх учителів до самовдосконалення, наукових брифінгів і семінарів). Погоджуємося з думкою автора, що ефективність професійного самовиховання студентів вищої школи підвищується за умови цілеспрямованого керівництва ним з боку професорсько-викладацького складу [1; 2].

Ґрунтовне дослідження теоретичних і методичних основ організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів здійснено О. Кучерявим. Ученим теоретично обґрунтована концепція та модель організації професійного самовиховання майбутніх педагогів дошкільної та початкової шкільної ланок освіти в аспекті їхньої цілісної підготовки, визначена

сутність професійного самовиховання, готовності до його організації, культури самовиховання. Вченим з'ясовано зміст моделі спеціаліста-педагога як цільового орієнтира самовиховних дій і сформульованої базові закономірності та принципи організації професійного самовиховання майбутніх педагогів. Дослідник переконує в тому, що ефективність самовиховання залежить від активності майбутніх учителів і сукупності умов, необхідних для її ефективного функціонування: необхідних для розвитку інтересу до роботи над собою, формування особистісного сенсу та мотивів професійного самовиховання, забезпечення регульованого впливу позитивних емоцій і мотивацій і адекватної самооцінки на активність студентів у самовиховній діяльності. Вченим доведено залежність між рівнями активності студентів у професійному самовихованні й рівнями їхньої інтегральної готовності до педагогічної діяльності [5].

Т. Шестакова наголошує, що самовиховання разом із самоосвітою, самоактуалізацією, самоменеджментом, гармонізацією зовнішніх впливів і внутрішньої активності студентів, урахуванням специфічності та поетапності формувальних впливів на розвиток компонентів готовності до самовдосконалення є педагогічною умовою формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення [11].

І. Шиманович [12] зауважує, що становлення вчителя як професіонала у процесі підготовки у ВНЗ здійснюється на основі особистісно зорієнтованого та гуманістичного підходу. Дослідниця розглядає самовиховання як процес розвитку особистості у рамках активності й самостійності діяльності. Зауважує, що невід'ємною складовою професійного становлення майбутнього вчителя є формування у майбутніх педагогів потреби у професійному самовихованні.

С. Хатунцева розглядає самовдосконалення як активну систематичну діяльність майбутнього вчителя, спрямовану на перетворення свого особистісно-професійного потенціалу відповідно до вимог педагогічної діяльності, що можливе за умови формування потреби в самовдосконаленні шляхом саморозуміння, професійно-особистісного саморозвитку та самовиховання на основі індивідуалізації професійної підготовки. Авторка зауважує, що самовдосконалення особистості включає шляхи, способи самоосвіти та самовиховання та саморозвитку. Взаємозв'язок і динамізм складових самовдосконалення сприяє формуванню цілісної та самодостатньої індивідуальності майбутнього вчителя [10].

О. Матвієнко [7] вважає, що готовність є інтегративним особистісним новоутворенням, що формується на підставі теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та життєвого досвіду. Готовність як особистісне новоутворення є динамічною сутністю. Її змістове наповнення й розуміння зумовлюється такими чинниками: рівнем розвитку науки, освіти; процесами, що відбуваються в соціумі; суспільним замовленням, яке відображає загальний рівень розвитку суспільства. Таким чином, структура готовності ґрунтується на принципі єдності свідомості та діяльності особистості, системи професійної діяльності та її

основних компонентів. Отже, готовність до самовдосконалення як системна якість особистості майбутнього учителя формується у процесі професійної підготовки. Її доцільно розглядати, на думку автора, як цілісну систему, що вибудовується як інтегральне ціле на основі загальнопедагогічної, особливого (має свою специфіку, зумовлену особливостями й закономірностями процесу формування готовності педагога до певного виду діяльності) та індивідуального (відображає залежність готовності від підготовки, особистісно-професійних характеристик учителя) [7].

Погоджуємося з О. Ігнатюк [3], у тому, що теоретико-методична концепція формування готовності до самовдосконалення студентів вищих навчальних закладів має ґрунтуватися на основі органічного поєднання паралельних процесів: внутрішньовищівської теоретико-методичної підготовки викладачів і студентів до особистісно-професійного розвитку й самовдосконалення та педагогічної підтримки суб'єктів освітнього процесу до особистісно-професійного самовдосконалення. Формування готовності до самовдосконалення у студентів сприяє підвищенню якості їхньої професійної підготовки, формуванню мобільності, конкурентоздатності на ринку праці, творчому та професійному зростанню. Також необхідно враховувати рівень сформованості у студентів потреби до професійного самовдосконалення, що відображає їхній ступінь як особистісного, так і професійного розвитку.

Необхідно також зазначити, що формування готовності майбутніх учителів до самовдосконалення передбачає індивідуальну роботу, що включає виявлення індивідуальних особливостей студентів, встановлення та вирішення їхніх особистісних проблем, постійну взаємодію викладачів і студентів, зорієнтовану не тільки на збагачення теоретичних знань, а й на розширення можливостей студентів вирішувати особистісні чи професійні проблеми. Необхідно зауважити на тому, щоб знання, вміння, навички, якими опановують майбутні фахівці, були значущими для них, мали суб'єктивний характер, змінювали їх самих, розв'язуючи їхні внутрішні суперечності, розширюючи світогляд. Необхідно прищепити студентам навички самодослідження, що є умовою саморозгортання особистості майбутніх учителів на шляху до самовдосконалення. При цьому для досягнення високих результатів під час професійної підготовки викладач має спрямовувати та певною мірою контролювати самоосвітню діяльність студента. Суттєвим моментом на шляху до професійного самовдосконалення є розширення особистісних якостей студента, гармонізації «Я-концепції» [10].

Вивчення наукового фонду з питання самовдосконалення дає можливість зробити висновок, що самовдосконалення особистості майбутнього вчителя пов'язане з організацією її життєдіяльності та способом існування у постійному контакті з освітнім середовищем.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у статті проаналізоване науково-теоретичне підґрунтя проблеми самовдосконалення майбутнього вчителя, охарактеризована сутність самовдосконалення майбутнього вчителя як компонента його професійної підготовки. Проведений

аналіз наукових праць засвідчує відсутність єдиного, чітко визначеного підходу до визначення сутності самовдосконалення майбутнього вчителя. Разом з тим, необхідно узагальнити інформаційні дані: по-перше, вчені розглядають самовдосконалення як синтез самопізнання, самоосвіти та саморозвитку, що має прояв у цілеспрямованій професійній діяльності (вдосконалення професійних знань, умінь і навичок, особистісно-професійних якостей); по-друге, самовдосконалення є поєднанням самоосвіти та самовиховання та впливає на формування загальної педагогічної готовності майбутніх педагогів; по-третє, самовдосконалення є складовим цілісного педагогічного процесу формування особистості, а мета і зміст самовдосконалення віддзеркалюють як вимоги суспільства, так і особистісні потреби індивідуальності студента; по-четверте, самовдосконалення є активною специфічною діяльністю особистості й забарвлюється індивідуальністю майбутнього педагога; по-п'яте, зміст самовдосконалення ґрунтується на систематичній роботі особистості над собою з метою вдосконалення духовного світу індивідуальності з одного боку та власних професійних (зовнішніх) проявів – з іншого. Отже, самовдосконалення майбутнього вчителя поєднано двосторонніми зв'язками із самореалізацією в професійній діяльності і передбачає саморозвиток, чинниками якого є активність особистості у формі самоактуалізації.

До перспектив подальших розвідок цієї проблеми належить вивчення еволюції наукових уявлень про формування у майбутніх учителів-предметників готовності до самовдосконалення з урахуванням їхньої індивідуальності.

Стрельников В. Ю. Проблемы готовности будущего учителя к самосовершенствованию.

А Проанализировано современное состояние научно-теоретической основы проблемы самосовершенствования будущего учителя. Исследована сущность самосовершенствования. Установлено, что учёные рассматривают самосовершенствование: во-первых, как синтез самопознания, самообразования и саморазвития; во-вторых, как совокупность самообразования и самовоспитания; в-третьих, как единство самообразования, саморазвития и самовоспитания. Доказано, что результатом подготовки будущих учителей к самосовершенствованию является соответствующая готовность, которая является интегративной личностно-профессиональной способностью будущего учителя, предполагает его саморазвитие и самореализацию. Отмечено, что самосовершенствование, как активная специфическая деятельность личности будущего учителя, опирается на индивидуальность студента.

Ключевые слова: самосовершенствование; самообразование; самовоспитание; саморазвитие; готовность к самосовершенствованию; будущий учитель; индивидуальность

Strelnikov V. Yu. Problem of the Future Teacher's Readiness to Self-development.

S The modern condition of the scientific-theoretical basis of the problem of the teacher's development is analyzed in the paper. Author observes the essence of self-improvement, notifies that the scholars consider self-improvement, firstly, as a synthesis of self-knowledge, self-education and self-development; secondly, as a set of self-education and self-cultivation; and thirdly, as the unity of self-education, self-development and self-cultivation. It is proved that the result of the training of future teachers for self-development is the relevant readiness, which is an integrative personal-professional ability of the future teacher's. This ability implies his or her self-development and self-realization. It's emphasized that self-development as an active specific activity of future teacher's personality is based on the student's individuality.

Key words: self-development; self-education; self-cultivation; self-improvement; readiness to self-development; future teacher individuality

Список використаних джерел

1. Вайніленко Т. В. До питання формування готовності майбутніх учителів до професійного самовдосконалення. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. Київ, 1999. Вип. 3. С. 8–12.
2. Данышева С. О. Професійне самовиховання студентів технічних вузів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2000. 16 с.
3. Ігнатюк О. А. Формування майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: монографія. Харків, 2009. 434 с.
4. Ковальчук І. Л. Самовдосконалення: традиції і сучасність (від прадавніх релігійно-духовних практик до філософії самовдосконалення). *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Книга II. Львів, 2008. С. 162–170.
5. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і учителів початкових класів: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. К., 2002. 406 с.
6. Лебедик І. В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Кіровоград, 2007. 18 с.
7. Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 6 (Ч. 1), 2012. С. 241–242.
8. Прокопова О. С. Система професійного самовдосконалення вчителя хімії середньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2003. 24 с.
9. Топчій Г. С. Ігрові педагогічні технології як умова професійного саморозвитку майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2011. 22 с.
10. Хатунцева С. М. Саморозвиток в структурі самовдосконалення вчителя. *Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матеріали Кіровоградської сесії III Всеукр. наук.-практ. конфер. з міжн. участю* (м. Кіровоград, 16 травня 2014 р.): у 3-х част. Кіровоград, 2014. Ч. 1. С. 109 – 113.
11. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2006. 244 с.
12. Шиманович І. В. Формування потреби в професійному самовихованні у майбутніх фахівців-філологів. *Актуальні проблеми філології: мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін*: зб. наук. статей / [за заг. ред. д. пед. н., проф. Соколової І. В.]. Маріуполь, Т. II, 2010. С. 317–321.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 28.04.2018